

De handel van de grondstoffenlanden in 1963

De uitvoer van de grondstoffenlanden ¹⁾ naar de wettelijke industrielanden ²⁾ steeg in de jaren vijftig, ondanks de belangrijk gestegen inkomens in de ontwikkelde landen, maar zeer matig. Zo groeide het gezamenlijke inkomen in West-Europa van 1952 op 1961 met 80 pCt. en dat in de V.S. met 50 pCt., terwijl de invoer in deze landen uit de ontwikkelingslanden met slechts 18 pCt. toenam; na aftrek van de olieleveranties valt dit accres zelfs terug op 6 pCt. Zuiniger grondstoffenverbruik, grotere eigen produktie in de landbouw en van grondstoffen in de industrielanden, vervanging door synthetische produkten, de inelastische vraag naar landbouwprodukten en last but not least agrarische protectie zijn de voornaamste oorzaken van dit voor de ontwikkelingslanden weinig bemoedigende verschijnsel. Slechts door een krachtig gestegen kapitaal-hulp was het de grondstoffenlanden mogelijk hun aankopen in de industrielanden in een sneller tempo op te voeren (van 1952 op 1961 met ca. 40 pCt.).

De laatste 2 jaren ontwikkelde zich de groei van de uitvoer van de grondstoffenlanden naar de industrielanden wat gunstiger, nl. met ca. 15 pCt. (ook excl. olie), in welke

stijging de afzet naar Noord-Amerika en naar West-Europa in gelijke mate was betrokken. In de tweede helft van 1963 beliep de toename van de onderhavige handel t.o.v. een jaar daarvoor zelfs 9 pCt., vooral door een progressief exportbeloop naar West-Europa (+ 11 pCt.). De meeste ontwikkelingslanden konden van deze ontwikkeling profiteren (uitzonderingen vormden o.m. Argentinië en Indonesië).

De duidelijke conjuncturele opleving — vooral in West-Europa met hier en daar zelfs een inflatoir tintje — gepaard met een hoger grondstoffenprijspeil vormt de verklaring voor de verbeterde exportresultaten van de grondstoffenlanden. De vraag of deze hogere grondstoffenprijzen een structurele verbetering inluidden van het desbetreffend prijspeil is reeds eerder gesteld ³⁾, doch moeilijk te beantwoorden. Interessant is het nog te constateren dat de toename van de uitvoer door de grondstoffenlanden het grootst

is geweest in de categorie fabrikaten (in 1963 ca. 20 pCt.); naar omvang is deze categorie in het exportpakket van deze landen echter nog van ondergeschikte betekenis.

Hoewel de kapitaal-hulp aan de grondstoffenlanden in de laatste jaren weliswaar niet steeg, doch op een zelfde peil bleef (1962: ca. \$ 9 mrd.), ontstond als gevolg van de gestegen exportopbrengsten voor deze landen de mogelijkheid de zo noodzakelijke *invoer* uit de industrielanden enigszins op te voeren, zonder hun beperkte deviezen-reserves aan te spreken. Tot nu toe is van deze mogelijkheid nog maar voor een deel gebruik gemaakt. Van 1961

op 1963 steeg hun invoer slechts met 3 pCt. In de 2e helft van 1963 is de verwachte ontwikkeling echter reeds duidelijker gerealiseerd; toen beliepen de aankopen in de industrielanden reeds 7 pCt. meer dan een jaar daarvoor.

De „handelsbalans” van de grondstoffenlanden, die in 1961 (f.o.b., excl. olie) nog een tekort aanwees van \$ 6 mrd., verbeterde in 1962 en 1963 tot \$ 4½ mrd. Deze verbetering is geheel terug te vinden in de handel met West-Europa: in 1961 nog een tekort van ruim \$ 3 mrd. voor de grondstoffenlanden, in de daaropvolgende 2 jaren echter

nog slechts van \$ 1,5 mrd. De expansie van de handel van de grondstoffenlanden in 1963 heeft niet kunnen verhinderen, dat het aandeel van deze landen in de wereldhandel ⁴⁾ verder terugliep. Bedroeg dit in 1961 37 pCt., in 1962 daalde het tot 36 pCt., in 1963 tot 35 pCt. Deze ontwikkeling hangt vooral samen met de sterke uitbreiding van de handel tussen de Westeuropese landen, waaronder vooral die van de E.E.G.-landen. De intra-Westeuropese handel steeg de laatste 2 jaren nl. met 22 pCt., terwijl de intra-E.E.G.-handel met niet minder dan 34 pCt. toenam.

Leidschendam.

F. J. CLAVAUUX.

¹⁾ Eenvoudigheidshalve de overzeese landen, excl. Noord-Amerika en Japan. ²⁾ West-Europa en Noord-Amerika. ³⁾ O.m. door Drs. F. J. M. Meyer zu Schlochtern in „E.-S.B.” van 24-7 en 31-7-1963. ⁴⁾ Gelijkgesteld aan de handel van de westelijke industrielanden (80 pCt. van de totale wereldhandel).

Handel grondstoffenlanden ^{a)}					
(in mrd. \$ f.o.b., excl. olie)					
	Invoer	Uitvoer	Saldo	T.o.v. Noord-Amerika	T.o.v. West-Europa
1952	(15,0)	(14,5)	(-0,5)		
1961	21,4	15,3	-6,1	-3,3	-2,8
1962	21,0	16,6	-4,4	-1,8	-2,6
1963	22,0	17,5	-4,5	-1,6	-2,9

Aandeel in wereldhandel (in pCt.) ^{b)}			
	1961	1962	1963
Intra-Westeuropese handel	33,5	35	36
Overige handel tussen industrielanden..	23,5	23	23
Uitvoer grondstoffenlanden	15,5	16	15,5
Invoer grondstoffenlanden	21,5	20	19,5
Handel tussen industrielanden en Oost-bloklanden	6	6	6
Totaal	100	100	100

a) T.o.v. Noord-Amerika en West-Europa van overzeese landen (excl. Noord-Amerika en Japan).
b) Handel van de industrielanden (excl. invoer olie).

INHOUD

De handel van de grondstoffenlanden in 1963, door F. J. Clavaux.....	Blz. 359
Planning in Frankrijk, door Mr. Dr. A. A. van Rhijn	360
Het belang van het E.E.G.-buitenrecht, door Mr. G. A. van Haeften	363
Prijsconcurrentie in de eerste en in de laatste hand, door Dr. J. A. Geertman.....	365
Enkele geheimen der economische magie (II), door	

Dr. R. J. P. van Glinstra Bleeker.....	Blz. 366
Ingezonden stukken:	
Consumptiebeperking door aantrekkelijk sparen, door Drs. C. P. d'Haans met een naschrift van C. P. A. Bakker.....	370
Vooruitzien in Europa, door R. P. Simons Cohen met naschriften van E. G. Stijkel en W. C. Fiege	371
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	372

In verband met het voornemen van de Minister van Economische Zaken om een planning op langere termijn, met inschakeling van het bedrijfsleven, te bevorderen gaat de schrijver na wat op dit gebied in de laatste 15 jaren in Frankrijk is gedaan. De kenmerken der Franse planning worden aangegeven. Met erkenning van het goede dat werd tot stand gebracht blijken er toch nog vele knelpunten te zijn, o. a. de positie van de vakbeweging, de plaats van het parlement en de inflatie. Met de in Frankrijk opgedane ervaring zou in ons land rekening moeten worden gehouden.

Planning in Frankrijk

De Minister van Economische Zaken heeft enige tijd geleden medegedeeld dat hij van plan was planning op langere termijn te bevorderen¹⁾. Voorts wilde hij het bedrijfsleven daarbij ook meer inschakelen. Op dit ogenblik is de invloed van het bedrijfsleven slechts beperkt. Over het door het Centraal Planbureau opgestelde plan voor het volgende jaar wordt door de Centrale Plancommissie een advies uitgebracht. In deze commissie hebben ook enkele vertegenwoordigers uit de kringen van werkgevers en arbeiders zitting. Voorts moet in dit verband het werk van de S.-E.R. worden genoemd. Maar dat alles is voor het inschakelen van het bedrijfsleven toch maar van ondergeschikte betekenis.

Geheel anders is de toestand in Frankrijk. Daar worden reeds gedurende jaren plannen voor langere termijn opgesteld. En tevens heeft het bedrijfsleven daarbij een zeer actieve rol. Het lijkt mij daarom van veel belang om eens na te gaan waartoe deze planning in Frankrijk heeft geleid. Wij zijn daartoe uitstekend in de gelegenheid doordat kort geleden verschillende uitvoerige publikaties over de resultaten zijn verschenen²⁾.

Een stukje geschiedenis.

Het eerste plan trad in 1947 in werking. De grote inspirator daarbij was Jean Monnet, die van 1946 tot 1950 de leiding van het Commissariaat-Generaal van het plan heeft gehad. Hij legde deze functie neer doordat hij tot voorzitter van de E.G.K.S. werd benoemd. Sedert 1947 nu zijn vier plannen³⁾ tot stand gebracht, terwijl thans de voorbereidingen worden getroffen voor het vijfde plan, dat bestemd is om na 1965 te gaan werken. Terwijl het eerste plan zich vooral met het herstel der Franse economie bezighield, werd later meer aandacht gegeven aan de verbetering

¹⁾ Zie daarvoor „Economische voorlichting” van 25 maart 1964, blz. 3-5. (En een volgend nummer van „E.-S.B.” — Redactie).

²⁾ Ik noem o.a. Pierre Bauchet: „La Planification Française, Quinze Ans d'Expérience”, Paris 1962, 318 blz. en John Hackett and Anne-Marie Hackett: „Economic Planning in France”, London 1963, 418 blz.

³⁾ Zie ook Drs. G. Otten in „E.-S.B.” van 17 en 24 oktober 1962.

der infrastructuur en vervolgens aan de gevolgen voor de Franse economie van het meer toelaten van buitenlandse concurrentie. Daarbij viel telkens de nadruk meer op de produktie dan op de consumptie, met een accent op de investeringen ter bevordering van de groei van de economie.

Over het karakter dat het plan moet hebben bestaan in Frankrijk meningsverschillen, die met bepaalde begrippen worden aangeduid. Monnet streed voor een „économie concertée”, waarbij door samenwerking van overheid en bedrijfsleven plannen op langere termijn worden tot stand gebracht. Hij bestreed het Russische model, dat als „économie dirigiste” wordt aangeduid. Voorts is er verschil van opvatting over de vraag in hoeverre de overheid met dwingend gezag moet optreden. Zulks leidde tot een tegenstelling tussen hen, die voorstanders zijn van een „plan impératif” en hen die pleiten voor een „plan indicatif”.

Bij deze meningsverschillen zal eerst moeten worden nagegaan wat precies de kenmerken zijn der huidige Franse planning.

Karakter der Franse planning⁴⁾.

Over de Franse planning zullen drie vragen moeten worden gesteld.

De eerste vraag luidt: is het criterium *vrijwilligheid of dwang*?

Het antwoord moet zijn: daargelaten de publieke sector, berust het plan in wezen op vrijwilligheid. Toch moet bij deze vrijwilligheid wel een belangrijke aantekening worden geplaatst. Als middelen om de doorvoering van het plan te bevorderen kent het plan immers stimulantia, die de vrijwilligheid voor het particuliere bedrijfsleven niet geheel ongerept laten. Maar het wezen van het plan is om aan te geven dat een bepaalde economische ontwikkeling mogelijk en gewenst is. Het is als het ware de taak van het bedrijfsleven om het plan te ratificeren.

Een tweede vraag: is de planning in Frankrijk *totaal of partieel*?

Het plan geeft duidelijk alleen aanwijzingen nationaal en

⁴⁾ Zie ook Drs. M. Hart in „E.-S.B.” van 18 juli 1962, o.m. voor een confrontatie met de aard van de Nederlandse planning.

per bedrijfstak. Anders dan in de Sowjet-Unie is de ondernemer op het niveau der onderneming vrij zijn produkten en afzet te regelen. De planning is dus partieel. Natuurlijk wordt daarbij per bedrijfstak wel nagegaan of men te doen heeft met een basisindustrie of niet. Zo wordt bijv. de staalindustrie, die voor het economisch leven van zoveel betekenis is, zeer nauwkeurig gevolgd. Maar aan de vraag hoeveel shirts bijv. nodig zullen zijn wordt geen aandacht gegeven, omdat dit artikel het economisch leven niet in-grijpend beïnvloedt.

Ten slotte nog een derde vraag: werkt men met *directe* of met *indirecte* middelen?

Hierbij zal onderscheid moeten worden gemaakt tussen de publieke sector en de particuliere sector van het economisch leven. De *publieke* sector is in Frankrijk zeer uitgebreid. De staat heeft een overwegende invloed in het bankwezen, het transportbedrijf en het energiebedrijf. Voorts heeft de staat in ongeveer 500 industriële ondernemingen een belangrijk deel van het kapitaal. Renault is een staatsbedrijf. Geschat wordt dat de staat op deze wijze meer dan een derde deel der investeringen kan beheersen. Hier kan dus direct invloed worden uitgeoefend. Daarnaast kan de publieke sector de particuliere sector van het economisch leven nog beïnvloeden door de grote orders, die bij het particuliere bedrijfsleven worden geplaatst.

Geheel anders is de positie in de *particuliere* sector. Hier wordt naar het bekende beeld van „The Economist” niet gewerkt met de stok, maar met de wortel. Niet directe, maar indirecte middelen moeten het doen. Blijkbaar niet altijd met voldoende succes. De Hacketts noemen het doorvoeren van het plan in de particuliere sector „the crux of the planning problem”⁵⁾.

Toch staan ook hier de staat een achtbaar aantal instrumenten ter beschikking. Ik noem in dit verband: fiscale maatregelen, controle op kredieten en investeringen, premies op vestiging der industrie in minder ontwikkelde gebieden, bouwvergunningen enz. Ook dit ruime arsenaal geeft in de praktijk nog aanleiding tot allerlei moeilijkheden. Zo kan de kredietcontrole worden gefrustreerd door de zelffinanciering. Bauchet vermeldt dat de controle op de zelffinanciering een „slogan” is geworden⁶⁾. Er zijn wel voorstellen gedaan om de zelffinanciering aan bepaalde marges te binden, maar een bevredigende oplossing is niet gevonden.

Een eigenaardig instrument dat wordt toegepast is de vorm der zgn. quasi-contracten. Deze vorm hangt samen met het vrijwillig karakter der planning. Het bedrijfsleven kan niet worden gedwongen. Nu kan het zijn dat de regering het toch van bijzonder belang acht, dat bepaalde bedrijven zich overeenkomstig het plan gedragen. Alsdan wordt een overeenkomst gesloten waarbij die bedrijven zich aan het plan conformeren waartegenover hen bepaalde faciliteiten, bijv. op het terrein van het krediet, worden toegekend. Vooral in de kapitaalgoederenindustrie komt dit systeem voor. Mij dunkt, een methode die gemakkelijk tot bevoorrechtiging en misbruiken aanleiding kan geven.

Bij de vestiging van nieuwe industrieën gaat het vooral om de vraag hoe de Parijse zone meer kan worden ontlast. Welk een moeilijk probleem zich hier voordoet, blijkt wel uit de titel van een boekje dat kort geleden verscheen: „Paris et le désert français”. Blijkbaar zijn de beschikbare instrumenten nog niet voldoende geweest om de tendens van het bedrijfsleven zich in de omgeving van Parijs te

vestigen om te buigen. Zo vestigden zich in 1960 in de Parijse zone 43 ondernemingen met meer dan 200 arbeiders, terwijl er slechts 24 vertrokken.

Inschakeling van het bedrijfsleven.

Op nationaal niveau functioneren de „Conseil supérieur du Plan” en de „Conseil économique et social”. Het ligt voor de hand dat het bedrijfsleven daarbij voldoende is vertegenwoordigd. Maar — anders dan bij ons — zijn bij de planning in Frankrijk ook de bedrijfstakken ingeschakeld („Commissions de modernisation”). Er zijn ongeveer 23 verticale en 5 horizontale commissies. De verticale commissies behandelen ieder een bepaalde sector van het bedrijfsleven. De taak der horizontale commissies is een andere. Zij bevorderen de coördinatie van het geheel en strekken zich dus over meer dan een sector uit⁷⁾.

De commissies zijn samengesteld uit werkgevers, arbeiders, ambtenaren en deskundigen. Onder de commissies arbeiden nog vele werkgroepen. Allen met elkaar nemen op deze wijze 3.137 personen aan het planningswerk deel. De werkgevers hebben daarbij een groot numeriek overwicht. Het aantal arbeiders bedraagt ongeveer 280. Van arbeiderszijde heeft men er groot bezwaar tegen dat in vele groepen slechts één arbeider zitting heeft, omdat hij zich alleen, tegenover de enorme stapel rapporten en cijfers, een eenzaam en verlaten mens gevoelt⁸⁾. Intussen wordt het bezwaar der krappe arbeidersvertegenwoordiging wel verzacht doordat meer wordt gezocht naar overeenstemming dan naar een beslissing bij meerderheid. Voorts wordt er over gedacht de arbeider in bepaalde gevallen een meer belangrijke plaats toe te kennen door hem bijv. als voorzitter of rapporteur van een groep te benoemen.

Blijken de werkgevers in het algemeen niet ontevreden, van de zijde der arbeidersvakcentrales komt heel wat kritiek. Deze kritiek is nog sterk genuanceerd. Het meest afwijzend staat de communistische C.G.T. Wat minder kritisch is de socialistische F.O. Het dichtst bij de toegepaste planning staat de R.K. C.F.T.C. Het spreekt wel vanzelf dat door deze grote verdeeldheid de positie der vakbeweging ernstig wordt verzwakt en dit te meer omdat het aantal georganiseerden beperkt is. Eigenlijk hebben de vakcentrales met de planning een geheel ander doel dan de regering. Zij willen spreken over werkgelegenheid, lonen en arbeidsbescherming. Maar het gaat bij het Franse plan over produktie, markten en investeringen. Bovendien beklagen de vakverenigingen zich dat de werkgevers te geheimzinnig zijn met hun gegevens. Zij willen gaarne worden ingelicht omtrent de winsten der industriële ondernemingen. Maar details op het niveau der onderneming ontbreken, omdat het Franse plan slechts globale cijfers geeft voor een gehele bedrijfstak en geen individuele cijfers.

De juiste medewerking van arbeiderszijde aan de planning is dus bepaald nog niet gevonden. In ons land liggen de verhoudingen wat dat betreft gelukkig heel wat gunstiger.

Het loon in het plan.

Wat betreft lonen en salarissen is er een kenmerkend onderscheid tussen de planning in Frankrijk en in Nederland. In Nederland staat het beheersen der lonen voorop. Maatregelen tot het reguleren der investeringen komen pas

⁷⁾ Het samenspel van de verschillende organen bij de wording van het plan is geresumeerd door Drs. M. Hart in „E.S.B.” van 11 juli 1962.

⁸⁾ Philippe Bauchard: „La mystique du Plan”, Paris 1963, geeft daarvan een levendige beschrijving op de blz. 211-212.

⁵⁾ T.a.p. blz. 261.

⁶⁾ T.a.p. blz. 115.

in de tweede plaats en zijn van beperkte aard. In Frankrijk doet zich het omgekeerde voor. De investeringsregelingen staan voorop. De lonen worden in de particuliere sector geheel vrijgelaten.

Zowel aan werkgeverszijde als aan arbeiderszijde wenst men de ruimte voor geheel vrije onderhandelingen. Aan werkgeverszijde vrees men dat het opnemen van de lonen in het plan het loonpeil te veel zal opdrijven. Aan arbeiderszijde is men bang voor een te grote denivellering der lonen. In de publieke sector is de toestand anders. Daar stelt ten slotte de staat de lonen vast. De vrees voor te hoge prijzen heeft er in die sector steeds toe geleid om loonsverhogingen tegen te gaan. Het gevolg is geweest een dispariteit in de lonen van de publieke en de particuliere sector. Derhalve grote ontevredenheid bij de arbeiders en ambtenaren in de publieke sector, die zich telkens ontlaaft in verzet en stakingen.

Raadpleegt men het vierde plan, dat van 1962-1965 moet gelden, dan is daarin alleen rekening gehouden met een verhoging der pensioenen, een verhoging der kinderbijlagen en een verhoging der wettelijke minimumlonen. Meer niet. Het is duidelijk dat deze methode veel aan de waarde van het plan ontnemt. J. Dessau, die zelf in het Franse plan een belangrijke plaats inneemt, deelt mede dat door het ontbreken van een vast loonplan de lonen in de particuliere sector in 1962 ver boven het economisch gewenste zijn uitgegaan⁹⁾. Men heeft wel verdedigd om in het plan met een minimale loonsverhoging rekening te houden, met de mogelijkheid om daarop per bedrijfstak of onderneming een verdere verhoging toe te passen. Maar een oplossing van dit probleem is nog niet gevonden¹⁰⁾.

Plan en parlement.

In Frankrijk zegt men graag dat de planning democratisch moet zijn. Aan deze wens wordt in zover tegemoet gekomen dat het bedrijfsleven ruim wordt ingeschakeld. Maar dat is geenszins voldoende. Ook de volksvertegenwoordiging moet een verstrekkende invloed uitoefenen. Want bij het opstellen van een plan dreigen allerlei gevaren. Economische machtsgroepen kunnen zich langs allerlei slinkse wegen doen gelden. Ook dreigt de dictatuur der technocraten. Deze en andere gevaren kunnen alleen afdoende worden bestreden wanneer het plan in de volksvertegenwoordiging aan een openbare controle wordt onderworpen.

Frankrijk heeft wat dat betreft de juiste procedure nog niet gevonden. Het plan wordt tweemaal in de volksvertegenwoordiging behandeld: eerst in een voorlopig stadium en later in een meer definitief stadium. Maar de resultaten zijn onbevredigend. Nu speelt hierbij natuurlijk een belangrijke rol dat het parlement in de vijfde republiek

⁹⁾ J. Dessau: „Planning and Incomes Policy in France”, *British Journal of Industrial Relations*, oktober 1963, blz. 314.

¹⁰⁾ Enige tijd geleden werd een rapport gepubliceerd van plan-directeur P. Massé, die voorzitter was van een, door de regering bijeengeroepen, inkomensconferentie. Aan de „Neue Zürcher Zeitung” van 6 maart jl. wordt ontleend dat de „voorzichtige” aanbevelingen van Massé vooral een „opvoedingspolitiek” tot een sterker verantwoordelijkheidsbesef van betrokken partijen, inhouden; een dirigistische of imperatieve inkomenspolitiek wordt door hem verworpen. De plancommissie zou de inkomensontwikkeling in een „indicatieve wertmässige” planning moeten verwerken. Voorts bepleit Massé o.m. de instelling van een „Collège d'Etude et d'Appréciation des Revenus” (een niet-overheidslichaam) dat o.m. discrepanties van de loonontwikkeling met de plandoeleinden moet aangeven.

van vele bevoegdheden is beroofd. Ook zijn amendementen niet gemakkelijk aan te brengen. Het vierde plan bestaat uit niet minder dan 493 dichtgedrukte bladzijden, behalve de vele rapporten, die daar nog bij behoren. Een amendement op een bepaald punt heeft uiteraard zijn repercussies elders en is daarom niet gemakkelijk aanvaardbaar.

Maar ook al neemt men dit alles in aanmerking dan blijkt de behandeling toch heel veel te wensen over te laten¹¹⁾. Wel voerden in de nationale vergadering niet minder dan 110 sprekers over het vierde plan het woord. Maar zij spraken veelal voor lege banken. En bij hun toespraken dachten zij dikwijls aan bepaalde groepsbelangen. Initiatieven werden niet genomen. Ten slotte werd het vierde plan zonder veranderingen van betekenis door de volksvertegenwoordiging bij meerderheid van stemmen goedgekeurd. Communisten en socialisten stemden tegen, kennelijk vooral uit politieke overwegingen.

Om een planning werkelijk democratisch te maken zal voor de behandeling van het plan in het parlement een geheel andere procedure moeten worden gevonden dan in Frankrijk wordt toegepast.

Resultaten.

Oppositie tegen de plangedachte als zodanig wordt in Frankrijk weinig gehoord¹²⁾. Er zijn dan ook zeer duidelijk voordelen aan verbonden.

Werkgevers en arbeiders, overheid en bedrijfsleven worden er door samengebracht. De coördinatie tussen de departementen van algemeen bestuur wordt er door bevorderd. De regering krijgt de beschikking over een enorme hoeveelheid feitenmateriaal, welke het nemen van de juiste economische en sociale beslissingen vergemakkelijkt. Voor de ondernemers komt een informatie beschikbaar, welke hun van pas komt bij het beoordelen der toekomstige mogelijkheden. Met name de investeringspolitiek, zo belangrijk voor de groei van het economisch leven, kan met meer zekerheid worden gevoerd. De arbeiders hebben er bij de keuze van hun beroep belang bij te weten in welke bedrijfstakken in de toekomst de werkgelegenheid het meeste perspectief biedt. En bij het volk als geheel kan, bij een juiste presentatie van het plan, de belangstelling voor de sociaal-economische vraagstukken worden gestimuleerd.

Met het opsommen van deze voordelen zijn wij er intussen nog niet. Van overwegend belang is de vraag of en zo ja in hoever de onmiskenbaar economische vooruitgang welke Frankrijk na de oorlog heeft medegemaakt, een gevolg is van de vier plannen, die thans tot uitvoering zijn gekomen.

De deskundigen verspreiden over deze belangrijke vraag weinig licht. Pierre Bauchet meent er geen direct antwoord op te kunnen geven¹³⁾. C. Landauer gaat wat verder. Hij beschouwt het plan als de stoot, die nodig was om Frankrijk uit zijn „malthusianisme économique” op te heffen. En verder vraagt hij zich af welke andere oorzaak de economische opbloei kan hebben gebracht, indien het niet het plan is¹⁴⁾. Het causaal verband tussen de planning en de

¹¹⁾ Pierre Bauchet, t.a.p. blz. 260.

¹²⁾ Een kritisch geluid over de huidige methode vindt men bij F. Perroux: „Le quatrième Plan français”, Paris 1962.

¹³⁾ T.a.p. blz. 190.

¹⁴⁾ Carl Landauer: „Geplante Marktwirtschaft: das Beispiel Frankreichs und Jugoslawiens”, *Kyklos*, Vol. XVI - 1963, Fasc. 4, blz. 558 en 561.

voortgang is hiermede uiteraard niet aangetoond. Een afdoende argumentatie zal dan ook zeer moeilijk zijn te leveren. Duitsland kwam, zonder een plan als in Frankrijk, tot zijn „Wirtschaftswunder”. Wellicht mag men, naast het bestaan van het plan, in dit verband betekenis toekennen aan de maatregelen in E.E.G.-verband, waardoor de concurrentie van de zijde van de andere vijf landen meer merkbaar werd. Zulks moet een extra-aansporing voor de Franse ondernemers zijn geweest.

Bestaat op dit punt dus onzekerheid, het is duidelijk dat het plan verschillende ernstige economische euvelen niet heeft kunnen voorkomen. Als zodanig moet zeker in de eerste plaats worden genoemd de ernstige inflatie, die Frankrijk nog steeds teistert. Het plan gaat uit van constante prijzen. Maar die veronderstelling is geheel in strijd met de feiten. De prijsbeweging kan gemakkelijk allerlei verschuivingen teweeg brengen, waardoor de waarde van het plan wordt aangetast. Aanvankelijk werd nog wel een prijscontrole toegepast, maar in 1961 werden honderden artikelen vrijgelaten. In de particuliere sector werd van de

basisproducten alleen de prijscontrole op staal, aluminium en cement gehandhaafd¹⁵⁾.

Ondanks dit alles blijft de planning in Frankrijk toch een merkwaardig experiment. Naarmate de economische betrekkingen tussen de E.E.G.-landen nauwer worden, rijst te meer de vraag of geen planning in E.E.G.-verband noodzakelijk is. In Frankrijk, Italië, België en Nederland heeft de plangedachte wortel geschoten. In Duitsland en Luxemburg niet. Waar de politieke opvattingen ten aanzien van de vraag welke houding tegenover het vrije marktmechanisme moet worden ingenomen in de zes E.E.G.-landen uiteenlopen, zou een planning in E.E.G.-verband ertoe kunnen bijdragen tegenstellingen te overbruggen¹⁶⁾.

Mr. Dr. A. A. VAN RHIJN.

¹⁵⁾ In het rapport van plandirecteur Massé (zie noot 9) wordt evenwel voorgesteld de „mengenmäßige” planning door een „wertmäßige” aan te vullen.

¹⁶⁾ De Europese Commissie wil *prognoses* t.b.v. een politiek op middellange termijn vaststellen. Oyer dat voorstel heeft de Raad van Ministers zich deze maand in gunstige zin uitgesproken.

Het belang van het E.E.G.-buitenrecht

*Ze(s) zaten op een tak,
Zaagden tot hij brak,
Ploften op de grond,
Keken verdwaasd in 't rond.*
(Kinderrijm)

Het is opvallend, dat bij de vele aanbevelingen tot het sterk verlagen van het E.E.G.-buitentarief nooit de keerzijde van de medaille wordt aangegeven. Openheid van de E.E.G., Kennedy-ronde en speciale concessies aan ontwikkelingslanden in het kader van de wereldhandelsconferentie zijn op zichzelf genomen nuttige zaken, doch zij hebben bij een te ver doordrijven een bedenkelijk gevolg, nl. aantasting van de E.E.G.-integratie.

Desintegratie van de E.E.G. wordt bevorderd door het buitentarief vergaand omlaag te brengen. Een flink buitentarief gekoppeld aan het ontbreken van onderlinge tarieven, de douane-unie dus, houdt de E.E.G. bijeen; het is zelfs het bindende element. Verbindend werkt niet het gemeenschappelijk beleid inzake landbouw, vervoer, concurrentie en handelspolitiek, want daar botsen de belangen op elkaar en dat werkt eerder afstotend en om dezelfde reden werkt evenmin verbindend het opruimen van de onderlinge non-tarifaire handelsbelemmeringen of het coördineren van het financiële beleid van de Zes, kortom al datgene wat van een douane-unie een gemeenschappelijke markt maakt.

Dergelijke regelingen als gemeen beleid, harmonisaties en coördinaties bevorderen niet het aaneensmeden, zij zijn er uitingen van en zij volgen in het kielzog van de douane-unie. Zij worden door de ene partner van de ander verlangd omdat die ene zijn markt voor de ander „open”-stelt. Dergelijke regelingen dwingt men elkaar af, omdat de een hier en de ander daar niet onder een discriminatie wenst te lijden (vandaar harmonisaties) of wel omdat men een grens aan bepaalde discriminaties wil stellen (landbouw- en vervoersbeleid) en omdat men de douane-unie inderdaad wil laten werken (gelijkheid in

concurrentieregime) en ook omdat men wil voorkomen elkaar onnodig schade toe te brengen door verschil in beleid (gemeenschappelijke handelspolitiek en coördinatie van de financiële politiek). Dat alles is afgedwongen als gevolg van de douane-unie en dat alles illustreert, dat de douane-unie de integrerende kern van de economische gemeenschap is. Wel te verstaan werken al dergelijke regelingen vooral in het begin afstotend. Op den duur doen ze naar verdergaande regelingen verlangen, vooral nadat de oorspronkelijke botsing van belangen vergeten is en dan gaat er ook een integrerende werking van uit.

Omdat het de douane-unie is, die — thans praktisch uitsluitend — tot integratie voert, dient men deze niet te verzwakken. Verzwakking kan veroorzaakt worden door of de onderlinge tarieven niet volledig omlaag te brengen (waar niemand over denkt) of door het buitentarief zeer sterk te verlagen (waar velen naar haken).

Niet iedere verlaging van het buitentarief betekent een aantasten van de integratie. Men dient zich echter te realiseren, dat er een minimum niveau voor dat tarief bestaat, dat bij overschrijding zo'n aantasting met zich brengt en dat dit ergens tussen volledige tariefloosheid, volledige openheid en het bestaande buitentarief in ligt. Dat minimum tarief is als een vloeiende lijn. Immers, deze zal verschuiven met de omstandigheden en het zal ook niet mogelijk zijn die lijn op een bepaald ogenblik aan te wijzen. Dat betekent, dat men bij zijn beslissingen omtrent verlagingen moet hopen niet te ver te gaan, tenzij men wil desintegreren.

Wat gebeurt er met de E.E.G.-integratie bij te sterke verlaging? Dat kan men het beste overzien als men nagaat wat er zou gebeuren als het buitentarief over de gehele linie eenzijdig verlaagd werd tot nul. In dat geval zou de industrie binnèn elk derde land bevoordeeld zijn boven die binnen de E.E.G., want die zou dan twee „vrije” markten ter beschikking hebben tegen

die van de Euromarkt-partners één. Dat voordeel van twee „vrije” markten zou bijzonder groot zijn voor de ons omringende landen, die van de E.F.T.A. Daaronder zou die voorsprong het meest gelden voor Engeland, omdat de industrie van dat land dan zelfs van drie wallen zou kunnen eten, want naast vrij entree in E.F.T.A. en E.E.G. zou het het voordeel van de Common Wealth-preferenties hebben.

Voor algehele openheid zouden de E.F.T.A.-landen zou sterke aantrekkingskracht op de E.E.G.-partners uitoefenen. Het zou de neiging tot overstappen naar de E.F.T.A. doen opkomen en dat werkt niet bepaald integrerend. Bovendien zou geen land zich meer bij de E.E.G. willen aansluiten, want welke staat zou soevereiniteit opgeven als hij deswege gestraft wordt door het hem ontnemen van één van zijn twee of twee van zijn drie wallen?

Bij algehele openheid zouden de Zes bovendien op slag hun belangstelling voor het scheppen — en instandhouden — van hun gemeenschappelijke markt, d.w.z. voor het bevorderen van hun integratie, verliezen. Waarom zouden ze allerlei gaan regelen en daarmee ieder op zijn beurt iets van het eigen belang prijsgeven, wanneer de rest van de wereld zonder enige tegenprestatie daarvan zou profiteren? Waarom zouden ze hun financiële politiek, bijv. inzake inflatie, coördineren wanneer hun markten voor de gehele wereld open zouden komen te liggen, waardoor het effect van hun coördinatie zonder meer door derden teniet gedaan kan worden? Waarom nog een gemeenschappelijke landbouwpolitiek wanneer de compensatie daarvoor, de preferentie van industrieproducten op een eigen markt, weggevalen is?

Men mag stellen, dat het volledig openleggen van de E.E.G. tevens haar einde zou betekenen: eventuele politieke voordelen zouden het tegen de economische nadelen afleggen. Maar dat geldt niet alleen bij volledige afschaffing van het buitentarief: bij zeer lage buitenrechten zal zich hetzelfde voordoen. Bijv. bij rechten die over de gehele linie niet hoger komen te liggen dan 1, 2 of 3 pCt., want ook dan ervaart de industrie daarbuiten zulk een recht nauwelijks als een belemmering. Ook dan zal de industrie binnen de E.F.T.A. bevoordeeld zijn, zal bij de

E.E.G.-partners het verlangen opkomen over te stappen en zal er geen staat meer toetreden, terwijl de drang tot het scheppen en handhaven van de gemeenschappelijke markt verdwenen zal blijken te zijn. De gevarezone ligt boven de 3 pCt., maar waar?

Laten wij eens niet vanuit nul procent opklimmen, maar afdalen vanaf het bestaande niveau van het buitentarief en laten we eens aannemen, dat de Kennedy-ronde slaagt en dat een algemene verlaging van 50 pCt. bereikt wordt. Dan zou de protectie voor zeer vele industriële producten, die thans tussen 10 en 20 pCt. ligt, teruggebracht worden tot 5 à 10 pCt. Dat zal waarschijnlijk de desintegratie nog niet doen inzetten, vooral omdat de E.F.T.A.-landen dan ook een zware veer zullen hebben moeten laten waarmede hun positie relatief aan voordeel zal hebben ingeboet. Maar als men later de halvering zou herhalen — en dat zou dan minder moeite kosten, omdat van 5 à 10 pCt. naar 2,5 à 5 pCt. minder zwaar weegt dan van 10 à 20 pCt. naar 5 à 10 pCt. — zou waarschijnlijk de lijn overschreden blijken. Bij zo'n herhaling zouden de E.F.T.A.-landen wel weer meeverlagen en weliswaar zou daardoor het voordeel van industriële vestiging binnen de E.F.T.A. minder sterk tot uiting komen en daardoor ook de lust tot overstappen, doch de lust tot toetreding tot de E.E.G. zou daarmee net zo goed volledig van de baan zijn, evenals de lust van de E.E.G.-partners om hun integratie te versterken.

Dit is geen pleidooi voor het afwijzen van de Kennedy-ronde. Wel kan men uit het bovenstaande afleiden, dat er alle aanleiding is alleen met duchtige tegenprestaties genoegen te nemen, want bij een tariefverlaging van 50 pCt. blijft er niet veel manoeuvreerruimte meer over voor verdere afbraak. Voor de Europese integratie ware het beter geweest als deze ronde een jaar of vijf later was gekomen en wel eerst nadat de integratie een steviger fundament had gekregen.

Samenvattend: de douane-unie is, zeker de eerste tijd nog, het bindend element van de E.E.G.-integratie en een vergaande afbraak van het buitentarief zou iets gevaarlijks oproepen: nl. desintegratie.

's-Gravenhage.

Mr. G. A. VAN HAEFTEN.

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

Prijconcurrentie in de eerste en in de laatste hand

In het nummer van dit blad van 4 maart 1964 komt op blz. 211/3 een artikel voor van Mr. G. E. Kruseman over „Prijshandhaving en regeringsbeleid”. In dit artikel wordt een onderscheid gemaakt tussen prijsconcurrentie in de eerste en in de laatste hand (resp. de fabrieken en de detailhandel). Het betoog komt voornamelijk hierop neer, dat:

1. in deze kritieke periode van prijsverhoging het gewicht primair op de eerste hand ligt, zodat de fabriek, die de geringste prijsverhoging toepast, de dans leidt;

2. de huidige kostenstijging bij de detailhandel groter is dan de stijging van de bruto winst (afzet maal verschil tussen opbrengst en variabele kosten), zodat opheffing van de verticale prijsbinding (vpb) prijsstijging zal geven;

3. indien door ingrijpen van hoger hand de handel voortaan de verkoopprijs zou mogen vaststellen, een prijs situatie zou ontstaan, die door het publiek niet meer kan worden overzien en door de overheid niet meer in de hand kan worden gehouden.

De problematiek komt naar mijn mening neer op de tegenstelling ¹⁾ tussen „absorption costing” (A.C.) en „direct costing” (D.C.) en deze hangt weer samen met die tussen gebondenheid en vrijheid.

In Frankrijk, waar de accountants veel meer als bedrijfsadviseur optreden dan ten onzent, stijgt de belangstelling voor bedrijfsvergelijking en in verband daarmee voor de Amsterdamsche School. Dit houdt verband met het vierde Franse plan ²⁾. D.C., dat daar grote invloed gekregen had, krijgt daardoor minder belangstelling.

In Duitsland heeft men in 1937 de „Reichskostenrahmen” verplichtend gesteld en in verband hiermee bijzonder veel aandacht gehad voor bedrijfsvergelijking. Thans, nu overal verkopersmarkten in kopersmarkten overgaan, neemt de belangstelling voor D.C. sterk toe ³⁾. De „Marktordnung” is verdwenen. Van de Franse ontwikkeling moet men niet veel hebben.

De extreme vorm van A.C. bestaat in de Sowjet-Unie en de satellietstaten, waar de verrekendprijzen op basis van „Vollkostenkalkulation” berekend worden. Daar heerst het regime van de felste LSö-tijd in Duitsland (Leitsätze für öffentliche Auftraggeber).

In verband hiermee kunnen wij de landen in drie groepen onderscheiden: ten eerste die met een uitgesproken consumenteneconomie (Verenigde Staten, Duitsland, Japan); ten tweede die met een uitgesproken producenteneconomie (Sowjet-Unie, China enz.) en ten derde landen met tussenvormen.

Het wezen van de politiek van de eerstvermelde groep landen ligt in de leiding van de economie van de vraagzijde uit. Hierin past D.C. In die landen bestaat een uitgebreid assortiment van consumptiegoederen, er is een moderne ontwikkeling van de detailhandel en het economisch leven

¹⁾ Zie voor deze begrippen o.a.: G. Shillinglaw: „Cost Accounting, Budgeting and Control”, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois, 1961; R. Slot: „Kostenvariabiliteit en variabele-kostenrekening”, H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden, 1961; J. A. Geertman: „Der Betrieb und der Markt”, Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, Herne, Westfalen, 1963.

²⁾ Zie o.a.: Commissariat général du plan d'équipement et de la productivité: „Quatrième plan, 1962-1965”, 9, rue Lincoln, Paris 8e.

³⁾ Zie mijn artikel over „Direct Costing” in het Maandschrift Economie van februari 1964.

wordt beheerst door anti-monopoliewetten. In de tweede groep landen is het centrale plan het uitgangspunt van het economisch leven. Dit centrale plan omvat ook de vaststelling van prijzen en handelsmarges.

Mr. Kruseman vermeldt, dat de Minister als bezwaar van de prijsbinding noemde, dat zij de ontwikkeling van nieuwe bedrijfstypen (zoals zelfbediening, vrijwillige filiaalbedrijven, verzendhuizen enz.) zou beletten. Hij verwondert zich erover, dat men daarbij speciaal denkt aan duurzame gebruiksgoederen (er zijn ook gebruiksgoederen, die niet duurzaam zijn ⁴⁾), bijv. scheermesjes), terwijl toch juist voor deze goederen de genoemde bedrijfstypen zich niet ontwikkeld hebben: geen zelfbediening, geen filiaalbedrijven, geen verzendhuizen.

Naar mijn mening speelt de verkoopstechniek, wanneer wij het over vpb hebben, nauwelijks een rol. De hoofdzaak is of wij een producenten- dan wel een consumenteneconomie willen hebben. In een consumenteneconomie moet men D.C. toepassen en daarin hoort de vpb niet thuis.

Dit systeem van D.C. is van bijzonder grote betekenis voor de detailhandel, die per produkt streeft naar een gelijkheid van de mathematische produkten van winstmarge en omzetsnelheid. Dit wil zeggen, dat per artikel de marge kleiner zal moeten zijn naarmate de omzetsnelheid groter is. Dit kan alleen bij een machtsverschuiving van de fabrieken naar de handel. Deze machtsverschuiving is in volle gang. Vrijwillig filialenstelsels en inkoopcombinaties leggen de fabrieken hun macht op. Het gevolg is, dat de fabrieken zich toeleggen op hetgeen zij zien als hun normale afzetkanaal. Soms trachten zij in het gevele te komen van de middenstand door de vaststelling van hoge handelsmarges. Zij bestraffen de bedrijven, die door hun lagere inkooprijzen en hun grotere omzetsnelheid goedkoper zouden kunnen aanbieden door hen te noodzaken hoge prijzen te vragen en dus met kleine afzetten genoegen te nemen.

In de collectivistische staten acht men de handel helemaal niet belangrijk: er is geen verzorging van etalages, geen reclame, de handelscondities zijn uitgestippeld door het centrale orgaan. Hier is alleen A.C., geen D.C. Het probleem van een eventueel verbod van vpb bestaat in een collectivistische staat niet.

In Nederland hebben wij te doen met een mengvorm. Thans moet de keuze worden gemaakt of wij meer in de richting van de Verenigde Staten en Duitsland, dan wel in die van de Sowjets willen gaan. Daarbij vormt de verkoopstechniek een secundair probleem. Ook collectivistische staten maken gebruik van het zelfbedieningssysteem, maar op een geheel andere basis. In de vrije maatschappij is het de consument die beslist. Haar orgaan is de handel. De producenten dienen zich bij de wensen van de handel aan te passen en niet omgekeerd.

Mr. Kruseman noemt in zijn artikel twee misvattingen, nl. dat:

1. vpb en horizontale afspraken ongeveer op hetzelfde zouden neerkomen;

2. dat men de prijsbinding pleegt te benaderen vanuit het gezichtspunt van de detailhandel.

⁴⁾ „E.-S.B.” van 4 maart 1964, blz. 212, kolom 2.

Het eerste punt is niet geheel onjuist. Het gaat om de prijshandhaving. Ondervindt men daarbij moeilijkheden, dan maakt men daarbij in vele gevallen gebruik van groepsrechtspraak met voorbijgaan van de rechterlijke macht. Het tweede punt is een noodzakelijk uitvloeisel van de consumenten-economie, waarbij de producenten niet hun dictaat opleggen, maar zich aanpassen aan de verlangens van de consumenten.

Mr. Kruseman zegt, dat de prijsconcurrentie in de eerste hand (tussen de betrokken merken) tegenover het publiek alleen maar met vrucht gevoerd kan worden, indien die prijzen in de diverse vergelijkbare fabrikaten ook inderdaad in het algemeen door het publiek vergeleken kunnen worden doordat elk handelskanaal zulk een prijs uniform toepast. Ik meen, dat dit een juridische en geen economische gedachtengang is. De economie werkt niet met begrippen als: gelijke monniken, gelijke kappen. Het recht moet zich aan de economie aanpassen. Het vraagstuk van de vpb betreft in de eerste plaats de efficiency in de handel.

In dit opzicht is er in de tegenwoordige tijd een aanzienlijke accentverschuiving. De O.E.C.D. bijv. heeft in haar beginperiode tijdens de uitwerking van het Marshallplan haar aandacht gericht op de efficiency in de industrie; thans ziet zij in, dat de handel, vooral de kwestie van de handelskanalen, veel belangrijker is. Laten wij oppassen, dat wij met de toepassing van de Prijzenwet niet teveel de Franse kant opgaan. Uiteraard heeft deze wens niets met het onderwerp van dit artikel te maken, want in Frankrijk is elke vorm van prijsbinding verboden. Het gaat bij de vpb om de verhouding tussen industrie en handel.

Als ik het goed zie, bedoelt Mr. Kruseman met de

Beleg modern
beleg in

InterUnie

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

„eigengereide krachten” aan het slot van zijn artikel de boze mensen, die steeds een juridisch fraaie constructie verstoren. Zij weigeren de door het strenge groepsrecht voorgeschreven weg te bewandelen. Voor de individuele fabrikant zijn zij lastig, omdat zij zijn met zorg opgebouwde afzetorganisatie verstoren. In een kopersmarkt treden de „eigengereide krachten” op als „ondergrondse importeurs” en „bovengrondse grootwinkelbedrijven”. Zij steunen de prijsstabilisatiepolitiek van de Minister van Economische Zaken.

Laat men de handel vrij, dan ontstaat geen wanorde, die tot prijsverhoging leidt: de uniforme door fabrieken gedicteerde, al dan niet collectief gehandhaafde, prijzen, zullen dan geleidelijk in gedifferentieerde prijzen overgaan. De wetgever zal zich bij de economische realiteit moeten aanpassen, mede omdat het E.E.G.-verdrag zulks eist. Laat ons geen lapwerk leveren, maar de wet veranderen en daarbij meer steunen op het Angelsaksische dan op het Romeinse recht. Hierop wil ik echter niet nader ingaan en verwijs naar „Der Betrieb und der Markt”, blz. 286.

Tilburg.

Dr. J. A. GEERTMAN.

Enkele geheimen der economische magie

(II)

Het tweede „geheim”.

Het tweede „geheim” betreft een mengvorm tussen het beter gebruiken van bestaand kapitaal en nieuw investeren. Het komt erop neer dat belangrijke voordelen bereikt kunnen worden door relatief minder kostbare investeringen toe te voegen aan bestaand kapitaal. In feite betekent uiteraard iedere nieuwe investering, dus ook een geheel nieuwe fabriek, een toevoeging aan het bestaande kapitaal. Zo ruim moet het tweede geheim echter niet worden geïnterpreteerd. Het gaat om specifieke toevoegingen aan bestaande specifieke investeringen. Twee voorbeelden mogen dit verduidelijken.

Het eerste betreft een irrigatiewerk in een ontwikkelingsland dat de landbouwers in staat stelt één oogst per jaar te verkrijgen. Het is dan soms mogelijk een dergelijk irrigatiewerk met relatief geringe kosten zo te verbeteren dat twee oogsten per jaar binnen het bereik komen te liggen. Het tweede voorbeeld betreft een machine die in een fabriek een „bottle-neck” vormt. Toevoeging van een tweede machine, of vervanging van de eerste door een machine van groter capaciteit, kan dan de capaciteit en de productie van de fabriek als geheel aanzienlijk vergroten.

Ceylons thee-industrie verschaft een voorbeeld van een sector waarvoor met betrekking tot het tweede „geheim” cijfers kunnen worden gegeven. Zoals reeds in het eerste artikel ¹⁾ vermeld betrof het tienjarige theeprogramma zowel geheel nieuwe investeringen (aanleg van nieuwe theeplantages) als toevoegingen aan het bestaande kapitaal in de vorm van het herplantingsschema en het rehabilitatieschema. Op basis van de cijfers van Ceylons Ten-Year Plan en het Draft Short Term Implementation Programme was het, met behulp van enkele bijschattingen, mogelijk de capital output ratio's voor de drie genoemde typen van investeringen te berekenen. Deze ratio's betreffen de situatie zoals deze ontstaat wanneer de investeringen tot stand zijn gebracht en tot volle productie zijn gekomen:

	capital output ratio's
Nieuwe plantages	4,4
Herbeplanting	4,0
Rehabilitatie	1,8

Deze cijfers pretenderen niet meer dan ruwe gemiddelden te zijn. Van project tot project zijn derhalve min of meer

¹⁾ Gepubliceerd in „E.-S.B.” van 8 april 1964.

afwijkende cijfers te verwachten. Het blijkt dat rehabilitatie de laagste capital output ratio heeft. De capital output ratio voor herbeplanting is relatief hoog, ten dele als gevolg van de produktieverliezen ontstaan door het uittrekken der oude theestruiken; deze zijn voor de helft bij de kapitaal-kosten gevoegd. Hierbij is overwogen dat niet de volle produktieverliezen in aanmerking behoeven te worden genomen, omdat de opbrengstderving tegelijkertijd gepaard zal gaan met een vermindering van bepaalde kosten. Zou men de produktieverliezen geheel buiten beschouwing laten dan zou de capital output ratio 2 worden. In feite zou een dergelijk ratio ook met inbegrip van de helft der produktieverliezen bereikt worden indien men die acres zou herplanten, waarvan de huidige produktie ver beneden het gemiddelde ligt (400 lbs tegenover een gemiddelde van bijna 800 lbs). Het investeringsbedrag zou dan lager zijn (minder produktieverliezen) en de produktiestijging groter. Omgekeerd zou herbeplanting van acres met een relatief hoge produktie, bijv. 1.200 lbs, een capital output ratio van 5 of hoger hebben. Hoe dit zij, het bovenstaande voorbeeld moge aantonen dat door middel van nadere analyse interessante mogelijkheden kunnen worden opgespoord om met relatief weinig kapitaal de produktie en de werkgelegenheid te vergroten.

Een andere manier om de potentiële mogelijkheden te belichten van een toepassing van het tweede „geheim” is een voorbeeld te geven ontleend aan een moderne fabriek. Gaarne spreek ik op deze plaats mijn dank uit voor de gegevens die de Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden zo welwillend waren in dezen voor mij te verzamelen.

Tot de produkten van dit concern behoren ruw ijzer, stalen blokken en walsenprodukten. Aanvankelijk waren er in IJmuiden 3 hoogovens die in de laatste vooroorlogse jaren 275.000 ton ruw ijzer per jaar produceerden. Sindsdien is de produktie van deze 3 hoogovens sterk gestegen. Ten dele is deze grotere produktie bereikt door de 3 hoogovens gelijktijdig continu te laten produceren. Vóór de oorlog werd één hoogoven steeds in reserve gehouden voor het geval een van de beide andere zou uitvallen. Door ook de derde hoogoven in te schakelen steeg de produktie tot 400.000 ton. Dit is eigenlijk te beschouwen als een resultaat van het toepassen van het eerste „geheim” in de vorm van een vermindering van leegloop van kapitaal. Verdere produktievergrotingen zijn tot stand gebracht door de binnenmantels van de 3 hoogovens te verwijderen, door het sinteren van het ijzererts en andere voorzieningen. Als gevolg hiervan kunnen deze 3 hoogovens thans 900.000 ton per jaar produceren. Wel een spectaculair resultaat!

Ten aanzien van een van de mogelijkheden om de produktie van stalen blokken te vergroten met behulp van additionele investeringen waren Hoogovens zo welwillend gedetailleerde gegevens te verzamelen, waarvoor ik zeer erkentelijk ben. Deze illustreren duidelijk waarom het bij het tweede „geheim” gaat. Twee alternatieve mogelijkheden van het toepassen van meer zuurstof in alle bestaande Siemens Martin ovens werden onderzocht, nl.:

- a. verhoging van $3 \text{ m}^3 \text{ O}_2$ tot $26 \text{ m}^3 \text{ O}_2$ per ton stalen blok;
- b. „ „ $26 \text{ m}^3 \text{ O}_2$ „ $38,5 \text{ m}^3 \text{ O}_2$ „ „ „ „

Als derde alternatief (c) is het bouwen van een nieuwe Siemens Martin oven zonder zuurstofinstallatie gekozen, ten einde toevoegingen aan bestaande investeringen te kunnen vergelijken met een geheel nieuwe investering van het bestaande type. De volgende cijfers werden gevonden:

Alternatief	Produktie-stijging (tons)	Investering (mln. gld.)	Capital output ratio (gld. per ton blok)
a	200.000	6,5 a)	32,50
b90.000	5,1 a)	56,50
c	165.000	18,0	109,00

a) Vereiste investering in additionele zuurstofinstallatie.

Deze cijfers illustreren duidelijk dat toevoegingen aan de bestaande investeringen aanzienlijk minder kapitaal zouden vereisen dan een geheel nieuwe investering. Het is voorts interessant op te merken dat verhoogde zuurstof-toevoer, nadat een zeker optimum bereikt is, met afnemende meeropbrengsten gepaard gaat (alternatief b).

Het toepassen van zuurstof in Siemens Martin ovens is, zoals gezegd, slechts een van de manieren waarop de produktie met de bestaande installaties kan worden vergroot. In feite is de spectaculaire toeneming van de ruw-ijzerproduktie met bestaande installaties geëvenaard door de stijging van de produktie van stalen blokken en walsenprodukten met bestaande installaties. Deze installaties kunnen thans ruim het tweevoudige produceren van hetgeen 15 jaar geleden als het technisch maximum werd beschouwd.

Dergelijke spectaculaire produktiestijgingen lijken uitzonderlijk. Wie zijn oor in technische kringen te luisteren legt bemerkt evenwel dat het hierboven gesignaleerde verschijnsel veelvuldig voorkomt. Weliswaar zijn de produktiestijgingen niet steeds zo groot, doch in allerlei branches kent men vele voorbeelden van niet onbelangrijke produktievergrotingen, die langs een dergelijke weg zijn verwezenlijkt.

Het lijkt dan ook weinig twijfel dat met toepassing van het tweede „geheim” belangrijke potentiële produktiestijgingen in ontwikkelingslanden kunnen worden gerealiseerd. Uiteraard worden dergelijke mogelijkheden niet geheel over het hoofd gezien. Waar het echter op aankomt, als men op schaars kapitaal wil bezuinigen, is het consequent en systematisch opsporen van dit soort van additionele investeringsmogelijkheden. Men denke aan verbetering van bestaande irrigatiewerken, het gebruiken van betere ploegen en van apparatuur voor de bestrijding van plantenziekten, erosiebestrijding, relatief goedkope moderne apparatuur voor kleine textiel fabrieken, keramische bedrijfjes, leerproducenten, timmerlieden enz. enz.

Het derde „geheim”.

Het derde geheim betreft geheel nieuwe investeringen en beoogt, evenals de vorige twee, ontwikkelingslanden in staat te stellen relatief geringe bedragen in de nationale hoed te werpen en toch snelle, belangrijke en wijdverbreide voordelen ervan te plukken op het gebied van produktie, inkomens en winsten, werkgelegenheid, inkomensnivellering, uitvoervergroting en invoervervanging, inflatiebestrijding e.d.

Het derde geheim komt neer op het geven van voldoende gewicht aan arbeidsintensieve investeringen, het betrachten van grote zuinigheid met het investeren van kapitaal en het bevorderen van „self help”. Het voornaamste argument hiervoor is dat een Westers investeringspatroon geen uitzicht biedt op een adequate en voldoende snelle oplossing van de problemen der ontwikkelingslanden. In het eerste artikel (inleiding) werd reeds opgemerkt dat men bijv. het werkgelegenheidsvraagstuk en de woningnood zal moeten oplossen met een investeringsbedrag dat naar verhouding

een twintigste of nog minder bedraagt van hetgeen wij hiervoor plegen uit te geven. Zou men dus in ontwikkelingslanden per arbeidsplaats en per woning evenveel willen investeren als wij dan zou men slechts een fractie van de aanwas der bevolking kunnen helpen. Vandaar dat een totaal ander investeringspatroon noodzakelijk is.

Daartoe dient men in de eerste plaats voldoende nadruk te leggen op economisch weloverwogen arbeidsintensieve investeringen. Dergelijke investeringen geven immers gewoonlijk relatief veel produktie, werkgelegenheid, inkomen, uitvoervergroting of invoervervanging per eenheid schaars kapitaal. In ontwikkelingslanden doen zich tal van mogelijkheden in dezen voor. Voldoende nadruk op arbeidsintensieve investeringen is daarom een middel om snelle, belangrijke en wijdverbreide voordelen te helpen bereiken.

Een andere manier is uiterst zuinig te zijn met kapitaal. Huizen dienen zeer eenvoudig en goedkoop te worden opgezet wil het woningvraagstuk worden opgelost. Hetzelfde geldt voor scholen. Het is beter een goed openbaar personenvervoer te bevorderen, aangevuld met taxi's, dan de luxe toe te laten van een groot aantal particuliere automobielen. Het is niet nodig moderne verkeerslichten aan te schaffen als een politiemans het werk kan doen. Het is niet nodig de meest moderne en duurste röntgenapparaten aan te schaffen; eenvoudiger modellen zijn ook goed. Men behoeft boeren niet aan tractoren te helpen als zij het werk evengoed zonder tractor kunnen doen, zij het met meer inspanning. Een zuinig gebruik van kapitaal houdt ook in dat niet teveel projecten tegelijk moeten worden geëntameerd. Doet men dit toch, bijv. bij irrigatiewerken, dan duurt het veel te lang voor ze gereedkomen voor produktie. Er zijn gevallen bekend waarin aldus vertragingen van meer dan één jaar optraden.

Als derde mogelijkheid werd hierboven „self help” genoemd. Een recente, interessante uiteenzetting van hetgeen met „self help” is te bereiken, is vervat in een artikel getiteld: „A Plan for Full Employment in the Developing Countries” van de hand van G. Ardant in het juli-nummer van de „International Labour Review”. Schrijver betoogt, aan de hand van tal van voorbeelden uit de praktijk, dat geheel of gedeeltelijk werklozen, met name op het platteland, met eenvoudige hulpmiddelen zelf de kapitaalgoederen kunnen voortbrengen die nodig zijn om hen aan werkgelegenheid c.q. meer werkgelegenheid te helpen. In ontwikkelingslanden zijn er in dezen allerlei mogelijkheden: verwijderen van stenen uit de cultuurgrond, aanleggen van eenvoudige dammen voor irrigatiedoeleinden, verbetering van bestaande irrigatiewerken, tegengaan van erosie, ontginnen van woeste grond, aanplant van allerlei tropische vruchtbomen, bouwen van kleine bedrijfsgebouwtjes e.d. Loon behoeft daarvoor niet betaald te worden, omdat men te eigen behoefte werkt; wel kan subsidie nodig zijn voor materialen en gereedschappen alsmede enige technische hulp of training. Aangezien bij een groot-scheepse aanpak de projecten over het gehele land verspreid zullen zijn is een sterke mate van decentralisatie en eenvoud in de administratieve uitvoering een van de voorwaarden voor succes. Ook landhervorming kan noodzake-

lijk zijn. Schrijver meent, mede op grond van zijn ervaringen o.a. in Tunis en Marocco, dat vooral langs deze weg full employment op zeer korte termijn binnen het bereik van ontwikkelingslanden komt te liggen. Vermoedelijk is dit wel iets te optimistisch gezien, doch er kan weinig twijfel over bestaan dat ook langs deze weg zeer veel is te bereiken.

Merkwaardig genoeg zijn er niet veel ontwikkelingslanden die het derde „geheim” consequent en systematisch toepassen. Vaak geldt dit in nog sterkere mate voor het eerste en tweede „geheim”. De vraag rijst dan ook hoe dit komt en hoe hierin verbetering zou kunnen worden gebracht.

Orzaken en verbetering van de bestaande situatie.

In het algemeen is de huidige situatie een gevolg van de omstandigheid dat de personen die in ontwikkelingslanden invloed hebben op de voorbereiding en uitvoering van ontwikkelingsprojecten en plannen te veel geneigd zijn Westerse investeringspatronen te kopiëren.

Politici en hogere ambtenaren die ontwikkelde landen bezoeken komen onder de indruk van hetgeen zij daar zien: kapitaalintensieve staalfabrieken en chemische fabrieken, imponerende stuwdammen of inpolderingen, modern verkeer, fraaie huizen en scholen. Zo ontstaat de indruk dat investeren op Westerse manier het middel is om het eigen land te ontwikkelen. Vaak beseft men wel dat de eigen middelen daartoe niet toereikend zijn, doch men overweegt dan soms dat men anders niet voldoende moderniseert en dus relatief achterlijk blijft of dat het uiteindelijk voordeliger is meteen het meest moderne te kopen in plaats van allerlei tussenfasen te doorlopen. Men vergeet daarbij dat minder dure en minder geperfectioneerde kapitaalgoederen vaak economisch meer verantwoord zijn, gegeven de lagere lonen en de lagere scholingsgraad in ontwikkelingslanden. Veel ernstiger nog is dat men zich niet voldoende bewust is van de zeer povere bijdrage die een Westers investeringspatroon levert tot de oplossing van de problematiek der ontwikkelingslanden. Niet zelden spelen ook prestige-overwegingen een rol bij het kopiëren van een Westers investeringspatroon.

Voor de huidige vaak weinig bevredigende aanpak van de problemen in ontwikkelingslanden is men ook in ontwikkelde landen verantwoordelijk. In de aanvang hebben Westerse economen veel te eenzijdig en te ongekwificeerd de nadruk gelegd op investeren als het middel dat toegepast zou moeten worden. Ook het begrip capital output ratio werkt een dergelijke misvatting in de hand. Daarbij komt dat Westerse technici teveel geneigd zijn te letten op de technische voordelen van bepaalde investeringen en minder op de economische, financiële en sociale aspecten. Hetzelfde geldt voor verkopers uit ontwikkelde landen. Ook zij zijn erop uit in ontwikkelingslanden bij voorkeur het meest moderne te pousseren. „Fellows” die ontwikkelde landen bezoeken worden eveneens bij voorkeur ingelicht over de laatste modellen met de meest moderne snuffjes. Men meent hen en hun land hiermede de beste dienst te bewijzen. Helaas wordt niet beseft dat men

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

dan vaak handelt als een adviseur die een man met beperkte middelen aanraadt zijn transportprobleem op te lossen door een dure auto te kopen in plaats van een fiets. Na aankoop van de dure auto bemerkt de man dat hij niet genoeg geld meer over heeft voor de meest essentiële levensbehoeften zoals voedsel, huur en kleding. Hetzelfde geldt voor een ontwikkelingsland. Past het een Westers investeringspatroon toe dan moet het vroeg of laat merken dat er niet genoeg geld overblijft voor het oplossen van het werkgelegenheidsvraagstuk, de woningnood, de schaarste aan cultuurgrond, het onderwijsprobleem e.d.

Er is maar één mogelijkheid tot een betere aanpak te geraken, nl. door alle personen die in dezen invloed hebben te overtuigen van de noodzaak van een consequente en systematische toepassing der drie „geheimen”. In dit verband is het interessant Ceylon nogmaals als voorbeeld te nemen. In dit land is de zojuist genoemde taak namelijk met zeer bemoedigend succes ondernomen door het Department of National Planning, nadat dit o.a. de hierboven beschreven „geheimen” had uitgewerkt. Tot dit succes heeft de positie, die dit Department in 1961 verkreeg, in belangrijke mate bijgedragen. Begonnen als een research-bureau, min of meer los van het normale ambtelijke apparaat, werd het in 1961 omgevormd tot een soort economische generale staf, rechtstreeks onder de Eerste Minister. Dank zij deze positie kon het zijn visies kenbaar maken aan het kabinet en richtlijnen geven aan de betrokken Ministeries. Ook kreeg het tot taak alle projecten, programma's en beleidsmaatregelen van de Ministeries te beoordelen. In korte tijd werden de hierboven besproken drie „geheimen” of principes zowel door het kabinet als de hogere ambtenaren op de betrokken Ministeries als juist erkend en aanvaard. Het in 1962 verschenen Draft Short Term Implementation Programme is dan ook in principe gebaseerd op een consequente en systematische toepassing van een dergelijke ontwikkelingsstrategie. De woorden „in principe” zijn hier toegevoegd omdat het voorbereiden van een nieuw ontwikkelings- en investeringspatroon alleen reeds om technische redenen de nodige tijd vergt. Er kan echter weinig twijfel over bestaan of het roer zal in dezen zo snel mogelijk verder worden bijgedraaid.

De drie „geheimen” en het menselijk kapitaal.

In het bovenstaande werd toepassing van de drie „geheimen” besproken met betrekking tot bestaande en nieuwe kapitaalgoederen. Zij kunnen op analoge wijze toegepast worden ten aanzien van het menselijk kapitaal.

Het eerste „geheim” houdt hier in dat een beter gebruik dient te worden gemaakt van het reeds beschikbare menselijk kapitaal. Dit kan ten eerste gebeuren door in ontwikkelingsplannen vooral aandacht te geven aan die activiteiten waarvoor reeds de nodige „skills” beschikbaar zijn. Het zal duidelijk zijn dat dit grote invloed heeft op het produktiepatroon, dat men in een ontwikkelingsplan uitwerkt. Met name impliceert het dat voor de traditioneel bestaande sectoren een zeer belangrijke plaats wordt ingeruimd. Voorts dient ernaar te worden gestreefd, dat de werkenden hun capaciteiten ook ten volle gebruiken. Verschillende maatregelen zoals die welke reeds genoemd werden voor een beter gebruik van de bestaande kapitaalgoederen (betere organisatie, hoger werktempo enz.) komen hiervoor in aanmerking. Bovendien zou men ernaar moeten streven leegloop te verminderen door geheel of gedeeltelijk werklozen te mobiliseren door middel van intensivering van de landbouw, het ondernemen van arbeidsintensieve investeringen, „self help” en dergelijke.

Het tweede „geheim” komt neer op het toevoegen van additionele investeringen aan het bestaande menselijk kapitaal. In concreto wordt dit bereikt met het verbeteren van de bestaande „skills” door middel van voorlichting aan boeren, kleine ambachtsbedrijven en kleine industrieën, de bouwnijverheid en vissers, research, „self help”, voortgezette training van arbeiders, managers en ambtenaren. In dit verband komt ook in aanmerking additioneel onderwijs aan onderwijzend personeel, en het opvoedende proces dat een adequaat uitgerust planbureau kan ondernemen op een wijze als in Ceylon. Van de drie „geheimen” heeft vermoedelijk toepassing van het tweede „geheim” op het menselijk kapitaal de grootste mogelijkheden voor het produceren van snelle, wijd verbreide en belangrijke resultaten. Dit pleit voor een hoge prioriteit voor allerlei vormen van „adult education”.

Het derde „geheim” betreft het onderwijs en de training die nodig zijn om de „skills” te produceren voor uitbreiding van bestaande vormen van produktie, alsook voor het entameren van nieuwe economische activiteiten. Hier zou men ernaar moeten streven het onderwijs zo efficiënt en economisch mogelijk te doen plaatsvinden.

Ook ten aanzien van het menselijk kapitaal dient men zich ervan bewust te zijn dat, evenals met betrekking tot kapitaalgoederen, een Westers investeringspatroon niet tot de vereiste snelle en adequate resultaten kan leiden. Uiteraard zou bijv. een deel van het technisch onderwijs gericht moeten zijn op het aanleren van de meest moderne „skills” die nodig zijn voor het bedienen van bepaalde onmisbare kapitaalintensieve en gecompliceerde investeringsgoederen. Doch dit zou slechts voor een relatief klein deel van de betrokkenen gelden. Het merendeel zou onderwijs ontvangen met het doel in staat te worden gesteld het reeds bestaande kapitaal beter te gebruiken, arbeidsintensieve investeringen te hanteren en de produktiviteit in de „self help”-sector te verbeteren. In het algemeen zou dit dus betrekking hebben op simpele doch moderne technieken, die in relatief korte tijd kunnen worden geleerd.

Een tweede belangrijk verschil met het Westers technisch onderwijs zou zijn, dat het in belangrijke mate mede gericht zou worden op volwassenen. Zoals in het bovenstaande reeds werd opgemerkt, verdienen allerlei vormen van onderwijs, voorlichting en training van volwassenen hoge prioriteit. Het zijn in meerderheid de volwassenen die het nationaal produkt voortbrengen. Door hen te bekwalen in betere methoden en technieken kunnen op korte termijn wijd verbreide en belangrijke economische verbeteringen worden bereikt.

De drie geheimen hebben uiteraard ook implicaties voor het onderwijs in het algemeen. Zo is bijv. het Westers lager onderwijs te kostbaar voor ontwikkelingslanden omdat het zich de luxe veroorlooft veel aandacht te besteden aan kennis die weliswaar interessant is maar van weinig nut is in het dagelijks leven. Aan de andere kant verwaarloost het allerlei praktische onderwerpen mede omdat deze thuis wel geleerd worden. Ontwikkelingslanden daarentegen zouden er goed aan doen luxe-onderwerpen te vervangen door meer praktische. Zo bijv. zou men de jongens op het platteland iets moeten leren over betere agrarische methoden en over handenarbeid (later zullen ze veelal zelf hun huis moeten bouwen en mee moeten helpen in „self help”-programma's). Nuttige onderwerpen voor de meisjes zouden zijn: voeding, kinderverzorging, naaien en wassen (in plaats van bijv. de was in een minimum van tijd kapot te slaan op stenen in de rivier). Zowel jongens als meisjes zouden meer moeten horen over gezondheid

en hygiëne want thuis leren ze daar weinig of niets over.

In de praktijk is realisatie van dergelijke eenvoudige gedachten uiteraard verre van gemakkelijk. Hiertoe zouden o.a. aan de onderwijzers aanvullende cursussen moeten worden gegeven. Anderzijds zou men bijv. de ambtenaren die agrarische voorlichting geven en die „self help”-programma's organiseren, moeten inschakelen. Ten dele zou men aldus op korte termijn gunstige resultaten kunnen verkrijgen. In andere gevallen zou men eerst op de lange duur resultaten kunnen verwachten. Zo zal het in ontwikkelingslanden misschien wel één à twee generaties duren aler de hygiënische toestanden belangrijk verbeterd zullen zijn. Bijgevolg zullen er nog lange tijd wijd verbreide ziekten blijven bestaan. Dit heeft weer implicaties voor de opleiding van doktoren. Het zou veel te kostbaar en te tijdrovend zijn te trachten een voldoende aantal Westers gekwalificeerde doktoren op te leiden. Hier zou men naar een beperking moeten streven ten gunste van een kortetermijn opleiding van doktoren die gespecialiseerd zijn in de wijd verbreide ziekten die de energie van het volk aantasten. Ook zou men hier weer „adult education” kunnen toepassen. In tal van ontwikkelingslanden heeft men behalve een beperkt aantal Westers opgeleide doktoren vaak een relatief groot aantal andere doktoren die Oosterse of andere geneeswijzen toepassen. In de praktijk zijn deze er reeds toe overgegaan antibiotica toe te passen. Met een korte aanvullende opleiding zou men hen kunnen helpen bepaalde fouten in dezen te vermijden die nu voorkomen.

In het algemeen zou het onderwijs zodanig georganiseerd moeten worden dat zo snel mogelijk resultaten worden verkregen. Ook zou het dienen bij te dragen tot het kweken van persoonlijke eigenschappen die bevorderlijk zijn voor economische groei (lust tot ondernemen en experimenteren, kritisch vermogen, teamwork, volharding, bereidheid verantwoordelijkheid te dragen enz.).

Met bovenstaande zeer summere aanduidingen moge hier worden volstaan. Het zou te ver voeren hier diep op het onderwijs in het algemeen in te gaan.

Conclusie.

Betoogd werd dat er drie „geheimen” zijn met behulp waarvan ontwikkelingslanden economische wonderen kunnen verwezenlijken. De drie geheimen zijn: a. een beter gebruik van de bestaande kapitaalgoederen en van het menselijk kapitaal met behulp van betere methoden en een vermindering van leegloop; b. wel overwogen toevoegingen aan de bestaande kapitaalgoederen en het menselijk kapitaal en c. weloverwogen nieuwe investeringen in beide richtingen, waarbij met name arbeidsintensieve investeringen, een zeer zuinig gebruik van kapitaal en „self help” de nadruk verdienen.

De hiermede te verwezenlijken economische wonderen bestaan hierin dat ondanks grote kapitaalschaarste en een groot gebrek aan moderne „skills” een relatief grote produktiestijging (en een lage capital output ratio) kan worden bereikt alsmede een belangrijke bijdrage ter oplossing van het werkgelegenheidsvraagstuk, de woningnood, het betalingsbalansprobleem, het vraagstuk van een meer gelijkmatige inkomensverdeling, de schaarste aan scholen en cultuurgrond, de bestrijding van inflatoire tendenties, en het scheppen van ruimere bronnen ter financiering van het ontwikkelingsplan.

Hoewel de betekenis van een systematische toepassing van de drie „geheimen” voor ontwikkelingslanden moeilijk kan worden onderschat, mag men deze anderzijds ook weer niet beschouwen als een panacee. Zoals in de inleiding tot het eerste artikel reeds werd aangeduid hebben deze landen nog met allerlei andere ernstige handicaps te maken. Verwezenlijking van verschillende gedachten die in het bovenstaande werden ontwikkeld, vooronderstelt dan ook niet zelden dat tegelijkertijd allerlei andere problemen worden aangepakt. Alleen in het kader van een weldoordachte, integrale aanpak van zowel de economische en financiële alsook van de sociologische, institutionele, organisatorische en politieke problemen mag men hopen dat de enorme opgaven der ontwikkelingslanden tot een goed einde kunnen worden gebracht.

's-Gravenhage.

Dr. R. J. P. VAN GLINSTRA BLEEKER.

INGEZONDEN STUKKEN

Consumptiebeperking door aantrekkelijk sparen

Onder bovenstaande titel schreef de heer C. P. A. Bakker een artikel in „E.-S.B.” van 18 maart jl. De heer Bakker begint met te zeggen, dat uit de berichten omtrent het sparen in de maand januari valt op te maken dat de golf van loonsverhogingen niet heeft bijgedragen tot een toename van de besparingen. Hij wijst dit aan de vrees voor verdere prijsstijgingen. Voor zover het gaat om vervroegde vervanging van duurzame consumptiegoederen, zoals bijv. met name in de textielbranche te constateren is geweest, zal, aldus schrijver, na verloop van tijd een daling van de consumptie verwacht mogen worden, waarna een herleving van de besparingen waarschijnlijk is.

Dat in de maand januari versterkte aankopen in de textielbranche plaatsvinden zal zijn oorzaak wel vinden in de lagere „opruimingsprijzen”. Het is echter de vraag of de ontvangen loonsverhogingen na aftrek van belasting niet hard nodig zijn om de gestegen prijzen van de consumptie-

goederen op te vangen, zodat er geen sprake kan zijn van toenemende besparingen.

Schrijver stelt, dat men o.m. bij een vergelijking van de marginale heffingspercentages van de inkomstenbelasting bij een inkomen tegen de aanslaggrens en de percentages van het bijzonder tarief van de loonbelasting kan zien, dat de verschillen belangrijk kunnen zijn. Het is echter onjuist deze twee grenzen te vergelijken, daar een werknemer slechts van het bijzonder tarief gebruik kan maken indien de heffing van de loonbelasting tevens de eindheffing is. Schrijver dient dan ook de marginale heffingspercentages van de loonbelasting te vergelijken met de percentages van het bijzonder tarief. Eerstgenoemde percentages zijn resp. 29, 21, 20, 19, 18, 17, 16, 16, 15 en 15. Als percentages van de loonbelasting bijzonder tarief noemt de heer Bakker resp. 16, 12, 8, 4, 2 en verder 0. Deze percentages zijn echter 14,5; 10,8; 7,2; 3,6; 1,8 en verder nihil.

Vervolgens berekent schrijver hoeveel er minder verschuldigd zou zijn bij toepassing van het bijzonder tarief. Hij gaat daarbij uit van een inkomen van f. 9.600, hoewel een werknemer met dit inkomen beneden de aanslaggrens van de inkomstenbelasting blijft, zodat ook weer de betaalde loonbelasting de eindheffing vormt. De berekening wordt nu:

Verschuldigde loonbelasting $12 \times f. 71,10$ is	f. 853,20
Bijzonder tarief 3,6 pCt. van f. 1.200 is...	f. 43,20
Loonbelasting over f. 8.400 is $12 \times f. 51,60$ is	f. 619,20
Totaal	f. 662,40
Minder verschuldigd door toepassing van het bijzonder tarief	f. 190,80

Bij de door de heer Bakker aangenomen inkomensgrens is geen rekening gehouden met de uitgekeerde kinderbijslag. Schrijver heeft evenwel een gehuwde werknemer met aftrek voor 2 kinderen als voorbeeld genomen. Indien nu de kinderbijslag bij het inkomen wordt geteld, is de aanslaggrens van de inkomstenbelasting reeds overschreden, waardoor het percentage van het bijzonder tarief teniet wordt gedaan. De meer te betalen inkomstenbelasting kan in dat geval niet geheel ten laste van de ontvangen rente-inkomsten worden gebracht. Slechts het marginale percentage inkomstenbelasting komt dan hieraan ten laste.

Het is o.i. onjuist om, zoals schrijver wil, fiscaal tegemoet te komen aan het overwerkgeld. Iemand die hetzelfde inkomen zonder overwerk geniet moet wèl de volle belasting betalen. Nu kan men weliswaar beweren, dat dit hogere inkomen zonder overwerk verkregen is, doch aan de verkrijging hiervan zal meestal een bepaalde studie zijn voorafgegaan. Gedurende deze studieperiode moeten kosten worden gemaakt en zullen geen ontvangsten plaatsvinden. Ook de gemaakte studiekosten of de bedragen voor aflossing van ontvangen studiebeurzen zijn niet fiscaal aftrekbaar in de jaren dat men gaat verdienen.

Dat de bezitsvorming door de huidige fiscale wetgeving bedreigd wordt, is sterk uitgedrukt. Schrijver stelt namelijk dat ten aanzien van de kleine spaarder de rente van de spaargelden in de heffing van de inkomstenbelasting wordt betrokken. Dan moet echter meer dan f. 200 ontvangen zijn. Bij een spaarbankrente van $3\frac{1}{2}$ pCt. betekent dat een rente van een kapitaaltje van ongeveer f. 6.000 en wij zouden in dat geval echt al niet meer van een kleine spaarder willen spreken. De fout schuilt o.i. in de ongelijkheid van het bijzonder tarief en het gewone tarief van de loonbelasting. Zou het bijzonder tarief verhoogd worden tot het normale tarief van de loonbelasting dan zou een hoge navordering in het geval men de aanslaggrens van de loonbelasting overschrijdt worden voorkomen.

Voorburg.

Drs. C. P. d'HAANS.

NASCHRIFT

Het is jammer dat Drs. C. P. d'Haans mijn artikel in „E.-S.B.” van 18 maart 1964 niet goed heeft gelezen. In het betreffende artikel heb ik laten zien dat er thans in vele gevallen een belangrijk verschil in belastingdruk aanwezig is bij toepassing van de loonbelasting als eindheffing vergeleken bij de heffing van inkomstenbelasting over eenzelfde inkomen. Daarbij heb ik de oorzaak: het te lage bijzondere tarief van de loonbelasting genoemd en gesteld dat dit bezwaar ook na de voorgestelde staffeling van dit tarief blijft bestaan. Dit feit en de geldontwaarding die vooral kleine spaarders treft, waren voor mij de aan-

leiding voor een pleidooi om een klein bedrag aan rente-inkomsten belastingvrij te maken.

Aangezien het normale tarief van de loonbelasting, afgezien van de aftrek van f. 100 voor kosten van verwerving, niet wezenlijk verschilt van het tarief van de inkomstenbelasting, kan men het verschil in belastingdruk tussen toepassing van dit normale tarief en toepassing van het bijzondere tarief ook aan de hand van de loonbelastingtarieven demonstreren zoals de heer d'Haans doet. Het ontgaat mij, dat deze vergelijking niet in algemene zin ten opzichte van de inkomstenbelasting zou mogen worden gemaakt. De heer d'Haans heeft over het hoofd gezien, dat ik om het probleem algemeen te stellen en te beperken tot de zuiver fiscale kant uitdrukkelijk (zie blz. 255 laatste alinea) heb afgezien van de invloed van de premieheffing A.O.W. enz. Zijn opmerkingen over andere percentages van het bijzonder tarief van de loonbelasting en zijn herberekening met behulp van de zgn. coördinatie tabel ten aanzien van mijn getallenvoorbeeld spruiten dan ook rechtstreeks uit het gebrekkig lezen voort.

Ter informatie en geruststelling van de heer d'Haans verklaar ik gaarne dat ik de kinderbijslag niet heb verwaarloosd doch eenvoudig niet heb genoemd, omdat kinderbijslag voor de fiscus gewoon loon is.

De opmerking over de tegemoetkoming bij overwerk is eveneens onjuist. Ik heb namelijk niet gepleit voor een dergelijke tegemoetkoming, doch slechts gesignaleerd dat daarop wordt aangedrongen.

De heer d'Haans ziet ten slotte over het hoofd, dat de marge van andere inkomsten van f. 200 niet uitsluitend op rente-inkomsten slaat. Incidentele neveninkomsten voor verrichte werkzaamheden zijn lang geen zeldzaamheid, al zullen misschien vele gevallen niet worden opgegeven. Dit betekent dat de marge voor rente-inkomsten dan kleiner is dan f. 200. In mijn voorstel ging ik dan ook uit van f. 120 vrijstelling naast de marge van f. 200. Een bedrag van f. 120 als vrijstelling betekent de rente van f. 3.000 à f. 4.000. Voor mij zijn kleine spaarders degenen die niet aan belegging in zakelijke waarden kunnen denken en noodgedwongen in de guldenssfeer moeten sparen. Om de redenen die breder in bovengenoemd artikel zijn aangegeven meen ik dat een tegemoetkoming als waarvan sprake was, alleszins verantwoord mag worden genoemd.

Utrecht.

C. P. A. BAKKER.

Vooruitzien in Europa

De artikelenreeks „Vooruitzicht voor Europa” van de heer E. G. Stijkel ¹⁾ is gebaseerd op de overtuiging dat de communautaire weg naar verdere Europese samenwerking geblokkeerd is. Zelfs versterking van de Europese Gemeenschap zou niet een blijvend samengaan van onze zes landen garanderen!

Wie dit leest vraagt zich geschrokken af of we in 1950 met onze supranationale keus de verkeerde weg zijn ingeslagen. De remedie die de heer Stijkel aangeeft is een „tussenfase” met een accent op intergouvernementele contacten; de heer Fiege — in zijn artikel „Europese (landbouw)politiek” ²⁾ — wil, in verband met de consequenties op politiek terrein, de hele economische integratie op haar nut onderzoeken.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 4, 11, 18 en 25 maart 1964.

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 25 maart 1964.

Deze suggesties lijken niet geschikt om de gerezen bezorgdheid weg te nemen. Intergouvernementele contacten zijn er in de Europese Gemeenschap voortdurend. Ze zijn er trouwens altijd geweest. En wel in communautair verband. Maar het was Frankrijk dat enkele jaren geleden voorstelde, deze contacten buiten het verband van de Europese Gemeenschap te brengen. En wie dus nu intergouvernementele contacten aanbeveelt met de herhaalde mededeling dat de communautaire weg geblokkeerd is, dreigt aan „vieux jeu” niet te kunnen ontkomen.

Wat is immers het geval? Onze interstatelijke verhoudingen in West-Europa zijn na de tweede wereldoorlog geëvolueerd tot het niveau dat ons de Europese Gemeenschap opleverde. Hiervan te willen terugkomen, deze ontwikkeling niet te willen vervolgen, of gebieden te willen afbakenen waarop de communautaire ontwikkeling wel of niet mogelijk is, lijkt een onwerkelijke bezigheid. In de Europese Gemeenschap komt langs pragmatische weg op het gebied van de politiek en op dat van de economie zoveel tot stand als de deelnemers mogelijk maken. Alle deelnemers. Niet weglopen s.v.p.!

's-Gravenhage.

R. P. SIMONS COHEN.

Ik voel mij er een beetje met de haren bijgeslept, temeer omdat de heer Simons Cohen, zelfs niet indirect, het door mij gestelde heeft aangetast. Gaarne had ik gezien, het door mij kracht van argumenten was ingegaan op het — door mij aan de E.E.G.-landbouwpolitiek slechts geïllustreerde — kernprobleem waarmee de Gemeenschap en in wijder verband Europa geconfronteerd wordt. Dat kernprobleem omvat overigens véél meer dan het in de tijd begrensde fenomeen De Gaulle. Het is in wezen het probleem van het een eigentijdse gestalte geven, op *alle* gebieden der Europese beschaving, aan de waarden en normen „bij verlies van welke Europa niet meer zichzelf zou zijn” (Bierens de Haan in „Europese Geest”), zelfs al zou het economisch machtiger worden dan de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie tezamen. Daarom doen mij sommige technocraten te Brussel soms denken aan de toverleerling van Goethe. De laatste zin van het stukje zal ik maar als een „slip of the pen” beschouwen. De heer Simons Cohen had, wat mij betreft, beter kunnen weten.

's-Gravenhage.

W. C. FIEGE.

NASCHRIFT

In de artikelenreeks waar de heer Simons Cohen naar verwijst heb ik betoogd dat alhoewel de weg naar de definitieve verwezenlijking daarvan op dit ogenblik geblokkeerd is, de politieke conceptie die ten grondslag lag aan de bestaande Europese Gemeenschappen ook onder de huidige omstandigheden haar betekenis heeft behouden. Het hoofd van het voorlichtingsbureau van de Europese Gemeenschappen in Den Haag heeft zich blijkbaar gestoten aan de zinsnede, waarin ik heb gesteld dat, alvorens men naast de bestaande economische samenwerking tot een communautaire ontwikkeling ook op politiek en militair gebied zal kunnen geraken, onvermijdelijk „een tussenfase nodig (zal) zijn, waarbij het accent meer op intergouvernementele contacten dan op geïnstitutionaliseerde samenwerking zal liggen”.

In feite heeft zich na het mislukken van de E.D.G. niet iets anders afgespeeld. Voordat toentertijd de weg kon worden geëffend waren contacten in communautair verband in de E.G.K.S. niet voldoende en was eerst de ministersconferentie van Messina (juni 1955) nodig, waarbij besloten werd een nader onderzoek door een Intergouvernementeel Comité te doen instellen waarvan Spaak voorzitter werd. Het rapport Spaak werd op de ministersconferentie van Venetië in mei 1956 als basis voor onderhandelingen aanvaard hetgeen ten slotte tot het E.E.G.-verdrag en het Euratom-verdrag leidde, die in maart 1957 werden ondertekend.

Alhoewel de huidige problemen stellig niet van geringer omvang zijn dan die waarmee men na het mislukken van de E.D.G. te kampen had, meent de heer Simons Cohen blijkbaar dat men het ditmaal zonder dergelijke intergouvernementele contacten zou kunnen stellen en dat een politiek-militaire Gemeenschap zonder meer als Pallas Athene uit het hoofd van Zeus, compleet met, wapenrusting, zou kunnen verschijnen. Ik voor mij kan aan een dergelijk, mythologisch aandoend wonder moeilijk geloven.

's-Gravenhage.

E. G. STIJKEL.

GELD EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Op 13 april hadden de banken nog niet zo een groot bedrag aan kasliquiditeiten verzameld, dat zij, rekening houdend met het verplichte deposito op grond van de kredietrestrictieregeling, de storting op de staatsleningen midden april konden opvangen. De Nederlandsche Bank had echter stallingsfaciliteiten geopend, zodat langs deze weg het evenwicht op de markt tot stand kon worden gebracht. Het terugdraaien van de stallingstransacties zal geen grote moeite kosten omdat de Staat 27 april enige honderden miljoenen in de markt zal brengen in verband met de kwartaaluitkering aan de gemeenten.

De kredietexpansie bij de handelsbanken is in februari aanmerkelijk geringer geweest dan in januari. In deze laatste maand stegen de vorderingen op de binnenlandse private sector met f. 113 mln., in februari met f. 55 mln.; welk deel hiervan de korte termijn betreft — slechts dit deel wordt door de kredietrestrictieregeling getroffen —, is niet bekend. De uitbreiding van de beleggingen op de binnenlandse kapitaalmarkt blijft ook beperkt. In januari waren zij nihil, in februari f. 29 mln.

Blijkens deze week gepubliceerde cijfers is de liquiditeitsmassa in ons land in 1963 met niet minder dan f. 1.959 mln. vergroot tegen f. 1.491 mln. in 1962 en f. 884 mln. in 1961. Wanneer men deze cijfers stelt tegenover de ramingen over 1964, die ik vorige week in deze kroniek vermeldde, nl. dat een liquiditeitsvernietiging van f. 1.000 mln. zal plaatsvinden als gevolg van het tekort op de betalingsbalans en het bankwezen eenzelfde bedrag zal creëren, zodat de totale massa onveranderd zal blijven, blijkt wel dat onze economie onder grote spanning zal moeten komen.

In 1963 leverde de geldschepping ten behoeve van de private sector met f. 913 mln. de grootste bijdrage tot de toeneming van de totale liquiditeit. Belangrijk was ook het overschot op de betalingsbalans, waardoor f. 881 mln. werd toegevoegd. Het Rijk oefende een deflatoire werking uit met een liquiditeitsvermindering van f. 476 mln.

Kapitaalmarkt.

Bij de lokale spaarbanken is in het eerste kwartaal 1964 het spaaroverschot tot f. 120,6 mln. gedaald, tegen f. 160,7 mln. in het overeenkomstige kwartaal 1963. De boerenleenbanken zagen het spaaroverschot van f. 205 mln. tot f. 137 mln. verminderen. Merkwaardig is dat bij de handelsbanken de stijging van de tegoeden op spaarrekening in de eerste twee maanden van 1963 en van 1964 precies hetzelfde bedrag opleveren, nl. f. 79 mln. De periode is te kort om reeds te concluderen dat de besparingen bij handelsbanken zich aan de dalende tendentie elders zouden onttrekken.

De emissie-activiteit is in het eerste kwartaal 1964 vergeleken met de eerste drie maanden van 1963 sterk teruggeleden. Dit lag geheel aan de afwezigheid van uitgifte van staatsleningen in het eerstgenoemde tijdvak. De private sector leende iets meer in de vorm van obligaties (f. 28,9 mln. tegen f. 4,3 mln.) en ook bij de aandelenemissies lag het cijfer iets hoger (f. 10,9 mln. tegenover f. 6,5 mln.).

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	10 april 1964	17 april 1964
Algemeen	392	419 — 394	413	413
Intern. concerns	548	592 — 553	584	584
Industrie	341	356 — 340	351	352
Scheepvaart	153	161 — 153	156	155
Banken	232	249 — 232	237	238
Handel enz.	165	172 — 164	172	171

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	30 dec. 1963	10 april 1964	17 april 1964
Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 155	f. 154
Philips G.B.	f. 148,30	f. 153,90	f. 158,20
Unilever	f. 138,90	f. 144,20	f. 144,60
Expl. Mij. Scheveningen	398	350	350
A.K.U.	526	536	536
Hoogovens, n.r.c.	564½	673	654
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	870	895
Nationale-Nederlanden, c	870	829	930
Zwanenberg-Organon	900	982	987
Robeco	f. 227	f. 228	f. 229

New York.

Dow Jones Industrials	760	822	827
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. b)	4,71	4,84	4,85
Aand.: internationalen b)	3,15c)		3,43
lokale b)	3,66c)		3,36
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	2½	2½

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandleen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

ADVIESBUREAU VOOR BEDRIJFSORGANISATIE AVB te Utrecht

wenst in contact te komen met een

bedrijfseconoom

Leeftijd circa 35 jaar.

De functionaris zal worden belast met werkzaamheden op het gebied van de planning op lange termijn. Kennis van de problematiek ten aanzien van marktprognoses, organisatieprognoses, capaciteitsprognoses, investeringsselectievraagstukken en budgetteringsproblemen is derhalve gewenst.

Naast het adviseren van onze cliënten betreffende deze onderwerpen zal een belangrijk deel van de taak bestaan uit het houden van voordrachten over en het leiden van discussiebijeenkomsten op de voornoemde gebieden.

Voor de geschikte kandidaat bestaan uitstekende perspectieven in onze snel groeiende organisatie.

Eigenhändig geschreven brieven met uitvoerige gegevens worden onder nummer 58 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

GEMEENTE ROTTERDAM

HERHAALDE OPROEP

In verband met de uitbreiding van de bedrijfsactiviteiten dient aan de staf van de **Drinkwaterleiding** op korte termijn een

bedrijfseconoom

te worden toegevoegd.

Aan een academisch gevormde econoom, afgestudeerd in de bedrijfseconomische richting, die op een praktische ervaring kan bogen inzake de administratieve organisatie en de bedrijfsorganisatie van een onderneming - bij voorkeur in de industriële sektor - en bekend is met de moderne technische hulpmiddelen ten behoeve van de administratie wordt een interessante werkring geboden.

De te benoemen functionaris, die over de eigenschappen dient te beschikken om in team-verband met de aan het bedrijf verbonden ingenieurs en chemici te kunnen samenwerken, zal rechtstreeks verantwoordelijk zijn jegens de direktie.

Kandidaten dienen bereid te zijn eventueel aan een vergelijkend psychologisch onderzoek mede te werken.

Rang en salaris volgens gemeentelijke regeling.

De rechtspositie-, vakantie- en pensioenregeling zijn gunstig te noemen.

Sollicitaties met opgave van referenties, te richten aan burgemeester en wethouders van Rotterdam en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam.

Inzending binnen 14 dagen onder no. 245.

Reeds ingezonden sollicitaties blijven van kracht.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg van het laatste

HET LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT
vraagt voor de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek een

academisch gevormde econoom

Ervaring op het gebied van economisch onderzoek is vereist.
Kennis van de landbouw strekt tot aanbeveling.

Salarisgrenzen van f. 945,— tot f. 1.759,— per maand (excl. 4% huurcompensatie).

Brieven met volledige inlichtingen naar Conradkade 175, Den Haag.